

Wilhelmo Wundto paskaitų atspindžiai Vytauto Civinskio *Dienoraštyje*: savistabos taikymas emocinių reiškinių pažinimui

Junona Almonaitienė

Lietuvos sveikatos mokslų universitetas
Sveikatos psichologijos katedra
junona.almonaitiene@gmail.com

Veronika Girininkaitė

Vilniaus universiteto biblioteka
veronika.girininkaitė@mb.vu.lt

Santrauka. Straipsnis skirtas 1905–1906 m. Leipcigo universitete Wilhelmo Wundto (1832–1920) paskaitas lankiusio Vytauto Civinskio (1887–1910) *Dienoraščio* fragmentų analizei. Pirmą kartą mokslinėje publikacijoje plačiau pristatoma Civinskio egodokumentinio palikimo dalis, susijusi su šių paskaitų metu įgytomis žiniomis ir jų taikymu. Analizuojami dienoraštyje aptikti jausminių būsenų stebėjimo grafikai, kuriuos Civinskis sudarė taikydamas introspekcijos metodą, iš dalies pasiremęs Wundto emocinių reiškinių aiškinimu ir jį kūrybiškai plėtodamas. Straipsnyje pristatoma tyrimo medžiaga reikšmingai papildoma esama supratimą apie XX a. pradžioje Vakarų Europoje psichologiją studijavusius asmenis iš Lietuvos, jų motyvaciją ir įgytų žinių taikymą. Kaip straipsnio iliustracijos pateikti unikalūs artefaktai – Civinskio *Dienoraščio* fragmentai.

Pagrindiniai žodžiai: emociniai reiškiniai, Wilhelm Wundtas, psichologijos istorija, introspekcija, Vytautas Civinskis.

Reflections of Wilhelm Wundt's Lectures in Vytautas Civinskis' Diary: Application of Introspection to Comprehend Emotional Phenomena

Summary. The beginning of the 20th century is well known as a time of formation of psychology as an independent scientific discipline. One of the students interested in it was Vytautas Civinskis (1887–1910), who attended Wilhelm Wundt's Psychology lectures during his agriculture (*Landwirtschaft*) studies at Leipzig University, in 1904–1906, and led a Diary at that time. This article presents analysis of fragments of Civinskis' Diary related to psychology. Several artefacts found in it, preliminarily interpreted as the diarist's introspection data related to emotional phenomena, are being discussed. The analysis verified the initial assumption and helped to understand the essence of the diarist's research design. It was also deduced that Civinskis proceeded with the introspection at least two years after Wundt's Psychology lectures, trying to elaborate the method. It was found that some other researchers, e. g. Flügel (1925), Viliūnas, Pacevičius and Stončius (1997) applied similar methods much later. The Civinskis' research on his own emotional states was amateurish but performed consistently and diligently. It can be considered as one of the earliest cases of empirical research in the history of Lithuanian psychology and adds to our still incomplete knowledge of the latter.

Keywords: emotional phenomena, Wilhelm Wundt, history of psychology, introspection, Vytautas Civinskis.

Received: 21/3/2021. Accepted: 30/4/2021

Copyright © 2021 Junona Almonaitienė, Veronika Girininkaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

XIX a. antroji pusė ir XX a. pradžia – psichologijos, kaip savarankiškos mokslinės disciplinos, formavimosi laikotarpis. Lietuvos, tuo metu priklausiusios carinei Rusijos imperijai, jaunuoliai, įgydami aukštąjį išsilavinimą joje ar Vidurio bei Vakarų Europos šalyse, domėjosi ir šia nauja studijų bei mokslo tyrimų kryptimi. Kai kurie iš jų – Jonas Vabalas-Gudaitis, Romanas Bytautas, Vilhelmas Storosta-Vydūnas – laikomi Lietuvos psichologijos pirmtakais ir besidomintiems psichologijos istorija yra daugiau ar mažiau žinomi, daugiausia iš Alfonso Gučo monografijos „Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)“ (Gučas, 1968). Visgi tyrinėjant asmenybių, kurių veikla iki šiol nebuvo plačiau analizuota ir pristatyta, palikimą, minėto laikotarpio Lietuvos psichologijos istoriją dar galima papildyti. Vienas tokių asmenų – Vytautas Civinskis (1887–1910), studentas, kurio 1904–1910 m. rašytas *Dienoraštis* pateko į Juozo Tumo-Vaižganto rinkinį, dovanotą Vytauto Didžiojo universitetui Kaune, o XX a. viduryje kartu su kitais rankraščiais buvo perduotas į Vilniaus universiteto bibliotekos (toliau – VUB) Rankraščių skyrių¹. Kita Civinskio popierių dalis saugoma Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, Civinskio fonde (f. 194).

Psichologų akademinėi bendruomenei Civinskio užrašai gali būti įdomūs įvairiais aspektais. Šio straipsnio autorių dėmesį pirmiausia patraukė tai, kad juose ne kartą minima Wilhelmo Wundto (Wilhelm Maximilian Wundt, 1832–1920) pavardė. Studijuodamas Leipcigo universitete 1904–1906 m., Civinskis, be kitų, lankė ir šio profesoriaus paskaitas, o savo įspūdžius užrašė. Vėliau sistemingai gilinosi į savo vidinių išgyvenimų ypatumus, tikriausiai pritaikydamas studijų metu įgytas žinias. Tarp *Dienoraščio* lapų rasti ant popieriaus juostų nubraižyti grafikai pasirodė esą ypač verti tyrėjų dėmesio artefaktai. Pagal pirminę prielaidą tai empirinio emocijų tyrimo duomenų rezultatai. Nutarta atlikti tyrimą, analizuojant šią egodokumentinio paveldo dalį išsamiau, kaip psichologijos mokslo istorijos objektą. Tyrimo rezultatai pristatomi šiame straipsnyje.

Tyrimo tikslas – pirmą kartą Lietuvos psichologų akademinėi bendruomenei išsamiau pristatyti Vytautą Civinskį ir jo egodokumentinio palikimo fragmentus, svarbius Lietuvos psichologijos istorijai. **Uždaviniai** – 1) pateikti pagrindinius faktus apie Vytautą Civinskį ir jo studijas Leipcige; 2) pristatyti Wilhelmo Wundto mokslinio palikimo šiuolaikinį vertinimą ir jo emocijų reiškinių aiškinimo esminius bruožus; 3) išanalizuoti Vytauto Civinskio jausminių būsenų stebėjimo pagrindu sudarytus grafikus ir su jais susijusius įrašus, aptinkamus jo *Dienoraštyje*; 4) įvertinti šiuos artefaktus Lietuvos psichologijos istorijos kontekste.

Metodai: archyvinių dokumentų analizė, mokslinės literatūros analizė, lyginamoji analizė.

Tyrimo objektas – Vytauto Civinskio *Dienoraščio* fragmentai: dienoraštininko jausminių būsenų stebėjimo pagrindu sudaryti grafikai, su jais susiję žodiniai įrašai ir skaičiavimai.

¹ Civinskio *Dienoraštis* VUB saugomas fonde 1 (Vytauto Didžiojo Universiteto dokumentai), saugojimo vienetai nuo F1-D1024 iki F1-D1052.

Tyrimo naujumą lemia darbas su pirminiu šaltiniu – rankraščiu *Dienoraščiu*, kuris iki šiol nebuvo analizuotas psichologijos istorijos požiūriu, o **aktualumą** – nepakankamas XX a. pradžios Lietuvos psichologijos istorijos ištirtumas.

Vytautas Civinskis ir jo *Dienoraštis*. Studijos Leipcige

Vytautas Civinskis (arba lenkų k. *Witold Cywiński*, 1-as pav.) – Aukštaitijos dvarininkų Civinskių ir Okuličių giminių palikuonis. Pasak jo paties rengto *Curriculum Vitae* (C35, 8), gimė 1887 m. Maskvoje². Nuo 1896 iki 1904 m. lankė realinę mokyklą, iš pradžių Saratove, vėliau – Tambove, gyvendamas tėvo, geležinkelių inžinieriaus, tarnybos vietose. Nuo 1904-ųjų spalio iki 1906-ųjų kovo Leipcigo universitete Civinskis studijavo žemės ūkio mokslą (vok. *Landwirtschaft*), matyt, tikėdamasis pritaikyti žinias viename iš giminės ūkių. Tačiau jo interesai buvo kur kas platesni, be to, laikui bėgant jie keitėsi. Sprendžiant iš *Dienoraščio* įrašų, tam daugiausia įtakos turėjo šeimos gyvenimo aplinkybės. Minėtini ir 1905-ųjų politiniai įvykiai, formavę jaunuolio pasaulėžiūrą. Pasirinkęs veterinariją, nuo 1906-ųjų rudens jis tęsė studijas Berlyne, vėliau – Tartu universitete.

1 pav. Vytautas Civinskis. Apie 1908 m.

VUB esančio Vytauto Civinskio 1904–1910 m. parašyto *Dienoraščio* sąsiuvinuose (21 × 17 cm) yra apie 2 800 puslapių rankraščinio teksto. Panašu, kad *Dienoraštį* Civinskis rašė sau, neplanuodamas jo publikuoti, todėl rašymo būdai dažnai būdavo labai nesuvaržyti; neretai derintos kelios kalbos – lenkų, rusų, lietuvių, vokiečių, prancūzų, lotynų ir kt., kartais net tame pačiame sakinyje. Vis dėlto skaitant tekstą galima pastebėti tam tikrų kalbų vartojimo dėsninumų. Pavyzdžiui, į akis krinta tai, kad nusakydamas savo jausmines būsenas pavartodavo jam žinomų įvairių kalbų žodžius, tikėtina, siekdamas išraiškos tikslumo (Girininkaitė, 2017).

Emocijos, nuotaikos – *Dienoraštyje* dažna tema. Įrašų turinys leidžia manyti, kad Civinskis buvo jautrus, emocingas žmogus, linkęs reflektuoti savo išgyvenimus, kita vertus – labai visuomeniškas, intelektualus ir smalsus. Matyt, šios savybės studijų Leipcige metu atvedė jį ir į Wundto psichologijos paskaitas. Keliuose *Dienoraščio* įrašuose jaunuolis

² Šiame straipsnyje lietuviška asmenvardžio forma *Civinskis*, jo gimimo metai (1887) ir vieta nurodomi taip, kaip *Dienoraštyje* rašė pats jo autorius. Tai nesutampa su anksčiau publikuotų enciklopedinių leidinių duomenimis, kurių autoriai galbūt rėmėsi kitais šaltiniais. Šie nesutapimai, tęsiant Civinskio biografijos tyrimus, ateityje turėtų būti išsamiau aptarti ir patikslinti.

minėjo, kad paskaitose Wundtas kalbėjo ir apie emocinius reiškinius. Gali būti, kad dėl lankytojų Wundto paskaitų Civinskis pradėjo daugiau domėtis emocijomis, kaip psichologijos tyrimo objektu. Unikaliu to susidomėjimo rezultatu tapo emocinių būsenų savistabos grafikai, apie kuriuos rašoma toliau.

Wilhelmas Wundtas ir šiuolaikinis jo mokslinio palikimo vertinimas

Tuo metu, kai Civinskis pradėjo studijas Leipcige, ten profesoriaus pareigas ėjęs Wilhelmas Wundtas neabejotinai buvo viena svarbiausių psichologijos mokslo figūrų pasaulyje. Pasak Michaelo Wertheimerio, „studentai plūdo pas Wundtą pasiklausti apie naująją psichologiją“ (Wertheimer, 2011, p. 92). Nepaisant garbaus amžiaus, jis toliau skaitė paskaitas, vadovavo Eksperimentinės psichologijos institutui (vok. *Institut für Experimentelle Psychologie*) ir jo mokslinei veiklai, žurnalui „Psichologijos studijos“ (vok. *Psychologische Studien*), rašė veikalą „Tautų psichologija“ (vok. *Völkerpsychologie*). Psichologijos istoriko Baldvino Hergenhahno (2009, p. 266) duomenimis, per tris darbo Leipcigo universitete dešimtmečius jis vadovavo 186-ioms disertacijoms, 116 jų buvo iš psichologijos, 70 – iš filosofijos, daugelis jo mokinių tapo eksperimentinės psichologijos pradininkais savo šalyse. Tarp Wundto mokinių buvo Emilis Kraepelinas (1856–1826), Oswaldas Külpe (1868–1915), Hugo Münsterbergas (1863–1916), Charlesas E. Spearmanas (1863–1945) ir kiti.

Wundtas mokslo istorijoje žinomas pirmiausia kaip eksperimentinės psichologijos laboratorijos Leipcigo universitete 1879-aisiais steigėjas. Sąlygiškai ši laboratorija laikoma pirmąją eksperimentinės psichologijos laboratorija, o jos steigimo data – šiuolaikinės mokslinės psichologijos pradžia. Tiesa, pats Wundtas eksperimentavimo galimybes sprendžiant nemažą dalį aktualių psichologijos problemų vertino kritiškai. Vėlesnėje savo akademinėje veikloje jis susitelkė į kalbos, religijos, mitologijos tyrimus, taikydamas kitokius metodus. Tai atspindi jo dešimties tomų veikalas „Tautų psichologija“ (*Völkerpsychologie*), publikuotas 1900–1920 m. Maždaug nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio vidurio Wundto palikimą siekiama įvertinti iš naujo – pateikiama įvairesnių, gilesnių įžvalgų apie jo indėlį į psichologiją. Vieni pirmųjų tokiu keliu pasuko Kurtas Danzigeris (1979) ir Arthuras Blumenthalis (1985). Kad Wundto mokslinė veikla psichologų ilgą laiką buvo vertinama pernelyg vienpusiškai, pabrėžiama ir naujesniuose psichologijos istorijos vadovėliuose (Hergenhahn, 2009; Luden, 2021 ir kt.). Savo nuomonę šiuo klausimu išsakė ir lietuvis tyrėjas Vytis Viliūnas (1944–2011), kuris, rašydamas apie emocijų sampratą, išvelgė didelį teorinį Wundto idėjų potencialą, formuojantį „tebeaktualų psichikos supratimą. Jis nėra plačiai žinomas dėl, matyt, plačiai paplitusio, nors ir ginčytino, W. Wundto koncepcijos vertinimo kaip atgyvenusios“ (Viliūnas, 1997, p. 51). Bene svarbiausias šiuolaikinis Wundto palikimui skirtas darbas yra Saulo de Freitas Araujo monografija „Wundtas ir filosofiniai psichologijos pagrindai: perkainojimas“, kurios autorius, be kita ko, ragina žvelgti į šį palikimą kaip į visumą, neišleidžiant iš akių Wundto siekio reformuoti vokiškąją filosofiją, integruoti ją į vientisą sistemą su empiriniais mokslais (de Freitas Araujo, 2016).

Wundtas dažnai siejamas su introspekcijos metodo taikymu psichologijoje. Tačiau, kaip pažymi Hergenhahn, jo introspekcijos variantas labai skyrėsi nuo to, kurį praktikavo įvairių pakraipų filosofai, ir buvo panašesnis į taikytą fiziologų. Dažnai jis taikytas tiesiog siekiant sužinoti, ar kilo pojūtis, ir prašant tiriamojo atsakyti – taip ar ne. Savo metodą jis vadino eksperimentine introspekcija, pabrėždamas, kad ji taikoma laboratorijos sąlygomis. Todėl tad Wundtas laikė introspekcijos metodą netinkamu aukštesniesiems psichiniams procesams tirti (Hergenhahn, 2009; Asthana, 2015).

Wundto emocijų aiškinimas

Dalis Wundto psichologijos palikimo – jo emocijų teorija, kurią gal tiktų vadinti **jausminių būsenų** (Gučo, 1968, p. 78, vartotas terminas) aiškinimu. Viliūnas išsamiai ją pristatė Lietuvos mokslinėje spaudoje, pasiūlydamas lietuviškus terminus, kurių laikomasi ir šiame straipsnyje. Kalbėdamas apie Wundto teoriją, Viliūnas siūlo vartoti terminą *jausmai*, pabrėždamas, kad jis turi gana plačią „prasmę, atitinkančią anglų kalbos žodį *feeling*“, ir nusako „psichiškai atspindimo turinio emocijų išgyvenimą“ (1997, p. 52). Pasak Viliūno, Wundto koncepcijoje visi įmanomi jausmai sudaro bendrą vientisą kontinuumą, kurį mokslininkas vaizdavo kaip trimatę hedoninę erdvę su dvipolėmis ašimis, atitinkančiomis tokius jausmo kokybės parametrus: **malonumą ir nemalonumą, sujudinimą ir nuraminimą, įtampą ir atsipalaidavimą**. Bet kuris paprasčiausias jausmas turi tam tikrą visų trijų parametrų išraišką, todėl gali būti pavaizduotas hedoninėje erdvėje kaip taškas, kurio padėtis ašių sistemos atžvilgiu rodys jausmo kokybę, o atstumas nuo ašių susikirtimo taško – intensyvumą.

Hergenhahn (2009) Wundto požiūrį pristato kaip trijų dimensijų jausminių būsenų teoriją (anglų k. – *tridimensional theory of feeling*), kurios esmę nusako taip: bet kurią jausminę būseną galima įvertinti pagal tris dimensijas (žr. minėtąsias Viliūno) kiekybiškai (anglų k. – *in terms of the degree*).

Viliūnas, panašiai kaip ir žymus Wundto palikimo tyrinėtojas Blumenthal (1985, p. 37–38), į jo emocijų reiškinių aiškinimą žvelgia kaip į platesnės teorijos, visos žmogaus psichikos koncepcijos, dalį. Wundtas daug dėmesio skyrė teiginiams, aiškinantiems emocijų reiškinių funkcinę paskirtį. Pasak Viliūno (1997, p. 53–54), Wundtas skyrė jausmus – mažesnio intensyvumo, gana pasyvius, bet ilgai trunkančius emocinius reiškinius, kurių „paskirtis – sekti įvykius, nuolat į juos rezonuoti“, ir afektus – intensyviai ir aktyviai situacines emocijas. Pastarosios kyla, kai jausmai, rezonuodami į kokią nors situaciją kaip į svarbią, stiprėja ir „įmasi tą svarbą tvarkyti“. Pritariant Viliūno pasiūlytai sampratai, visam emocijų išgyvenimų spektrui bendrai įvardyti šiame straipsnyje taikoma jo vartota sąvoka **emociniai reiškiniai**.

Savo psichikos koncepcijoje Wundtas elementariausiais, į smulkesnius nedalijamais psichiniais reiškiniais laikė pojūčius (*empfindungen*) ir jausmus (*gefühlen*) (Robinson, 1987; Viliūnas, 1997 ir kt.) Taigi jausmai priskirtini tiems reiškiniams, kuriuos tinka tirti eksperimentuojant.

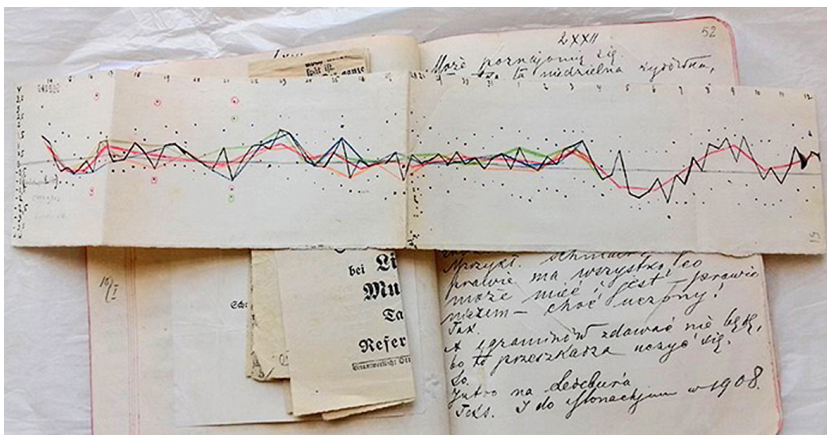

Trijų dimensijų jausminių būsenų modelį Wundtas išplėtojo per paskutinį XIX a. dešimtmetį. Vėliau Leipcige vykdyta „kaip tiems laikams, ambicinga emocijų tyrimo programa“ (Blumenthal, 1985, p. 38). Įsigyta laboratorinė įranga, kurią naudodami Wundto mokiniai plėtojo emocinių reiškinių eksperimentinius tyrimus. Vertas paminėjimo Wundto mokinys danas Alfredas Lehmannas (1858–1921) ir jo Leipcige iškeltos idėjos apie nežodinę emocijų išraišką. Šių tyrimų rezultatai nesulaukė platesnio atgarsio akademinėje psichologijoje iki pat XX a. antrosios pusės.

Apibendrinant galima teigti, kad Wundto psichikos koncepcija, jo emocinių reiškinių aiškinimas Viliūno (1997) ir kitų tyrėjų požiūriu turi ne tik istorinę vertę, bet yra iki šiol aktualūs, teorines psichologijos problemas sprendžiant konceptualių lygmeniu.

Vytauto Civinskio jausminių būsenų tyrimo duomenys ir rezultatai

Grafikų skaičius, išvaizda, radimo vietos ir su jais susiję skaičiavimai. Tyrinėjant VUB *Dienoraščio* tomus, rastos penkios konkrečiose vietose pritvirtintos (įklijuotos ar įdėtos) popieriaus juostos – duomenų lapai su nubraižytais grafikais (toliau – grafikai; 2-as ir kt. pav.).

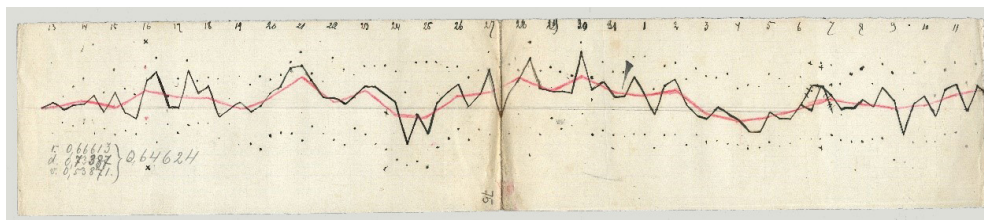

2 pav. Jausminių būsenų stebėjimo grafikas Nr. 1 ir Dienoraščio fragmentas

Atidžiau apžiūrėjus grafikus spėta, kad jie atspindi jausmines būsenas. Spėjimą patvirtina tai, kad greta grafiko Nr. 1 (žr. lentelę) buvo užrašyti žodžiai *unbehagen*, *leicht* („nesmagu“, „lengva“, vok. k.); *coeur grós* („sunkumas ant širdies“, pranc. k.) ir *bardzo zle* („labai blogai“, lenkų k.), taip pat kai kurie kiti įrašai (žr. toliau). Tolesnio tyrimo metu ši prielaida buvo tikrinama, analizuojant pačius grafikus ir atidžiau skaitant *Dienoraščio* įrašus. Išsamiau šie penki grafikai pristatyti 1-oje lentelėje.

Lentelės duomenis papildoma *Dienoraštyje* rasti su grafikais susiję skaičiavimai. XXIV tomo (rašytas nuo 1908-02-15 iki 1908-04-07) paskutiniuose puslapiuose (C42, 93–94) rasti skaičiavimo juodraščiai, kurių duomenys sutampa su 4 grafiko (3-ias pav.)

4 pav. Jausminių būsenų stebėjimo grafikas Nr. 4. Kairėje užrašyti ryto, dienos ir vakaro įverčių vidurkiai ir bendras vidurkis – 3-io pav. skaičiavimų rezultatai (C37, 75)

reikšmėmis. Tai eilutės iš trijų skaitmenų, surašytos stulpeliu. Skaitmenų reikšmės atitinka naudotas grafikuose (minimali lygi $-1,75$, maksimali $-2,75$). Stulpelį sudaro 31-a eilutė. Greta atlikti skaičiavimai: sumuojant ir dalijant iš 31 surasti stulpelių vidurkiai, o paskui dar ir jų bendras vidurkis (sumuojant ir dalijant iš 3). Tokie patys skaičiai užrašyti greta 4 grafiko, papildant raidėmis *r.*, *d.*, *v.* (4-as pav.). Tiesa, 4 grafiko horizontali skalė nesitęsia nuo 1 iki 31, bet, matyt, į skaičiavimus įtraukti ir jame neatvaizduoti duomenys (tikriausiai neišlikę).

Grafikų ir skaičiavimo juodraščių (artefaktų) interpretacija: tyrimo planas.

Išanalizavus pirmiau aprašytus artefaktus, galima pateikti interpretaciją, sąlygiškai vadintą dienoraštininko atlikto tyrimo planu. Šio straipsnio autorių nuomone, jis sistemiskai fiksavo jausminių būsenų duomenis, gautus taikant savistabą, ir juos vėliau analizavo. Kasdien po keletą kartų (mažiausiai ryte, dieną ir vakare, tai gali nurodyti raidės *r.*, *d.*, *v./w.*, kurias galima skaityti kaip liet. *rytas*, *diena*, *vakaras* ir lenkų k. – *ranek*, *dzień*, *wieczor*) buvo įvertinamas ir užfiksuojamas jausminės būsenos ženklas (teigiamas ar neigiamas) ir intensyvumas pagal skalę nuo -4 iki $+4$. Duomenų lapuose kiekvienai parai (laikant, kad skaičiai iš kairės į dešinę yra mėnesio dienos) atidėta po tris langelius, nakties metu būseną nefiksuota. Duomenys galėjo būti žymimi taškais iš anksto pasiruoštuose duomenų lapuose arba iš pradžių užsirašomi skaičiais. Taškai žymėti juodu rašalu, juos jungiant brėžtas juodos spalvos grafikas. Į jį atsižvelgiant, raudonu pieštuku išvedama apytikrė vidutinės reikšmės kreivė. Be to, greta 1 pagrindinio grafiko mėlyna kreivė jungia ryto, ruda – dienos, žalia – vakaro būsenų reikšmes. Vėliau, šio duomenų lapo pabaigoje, tų kreivių atsiskyta. Turint viso mėnesio duomenis, skaičiuoti būsenų įverčių vidurkiai – atskirai ryto, dienos ir vakaro bei bendras paros. Įdomu, kad dienoraštininkas vidurkius suskaičiavo net šimtatūkstantųjų tikslumu (rašė net penkis skaičius po kablelio). Tai rodo, kad jausminių būsenų duomenims jis skyrė daug dėmesio, siekė ypatingo jų tikslumo, fiksavo ir skaičiavimus atliko atidžiai ir kruopščiai. Pagal tai, kur rasti grafikai ir skaičiavimo juodraščiai, galima spėti, kad pastarieji atlikti praėjus maždaug metams po stebėjimo. Tai galima interpretuoti kaip Civinskio stiprios motyvacijos, kantrybės ir nuoseklumo, atliekant savo mėgėjiškus tyrimus, įrodymą.

Kol kas nenustatyta, ką duomenų lapuose reiškia taškai, per kuriuos grafikas nebuvo vedamas, ir kai kurių iš šių taškų papildomas išryškinimas ar kitoks ženklavimas. Tai gali

būti susiję su skirtingais modalumais (parametrais), o galbūt taip žymėtos momentinės emocijos (afektai). Pagrindinis grafikas skirtas foninėms jausminėms būsenoms.

Daugiau duomenų apie jausminių būsenų tyrimo ypatybes suteikia kai kurie žodiniai įrašai, aptariami toliau.

Empirinio tyrimo chronologija. Datuojant pagal grafikų vietas *Dienoraštyje* (XIV–XIX tomuose) laikytina, kad duomenys jiems buvo renkami apie pusmetį, maždaug per 1907-ųjų pirmąją pusę. *Dienoraščio* XVI tome grafikų nerasta, o XVII ir XVIII tomų VU bibliotekoje nėra. Nors šie duomenų lapai nėra fiziškai priklijuoti ar kitaip pritvirtinti dabartinėse vietose, manytina, kad jiems parinkta vieta nėra atsitiktinė: paskutiniaisiais gyvenimo metais tvarkydamas *Dienoraštį* Civinskis daug ką jame sąmoningai redagavo ir cenzūravo, „parengė“ tekstą nežinomam ateities skaitytojui. Kai kurie grafikai įdėti į vokelius, padarytus specialiai priklijavus popieriaus skiautę prie puslapio. Beje, nežinia, ar šio autorinio redagavimo metu, ar kažkada vėliau iš *Dienoraščio* dingo kai kurios nuotraukos, kurių ankstesnę buvimo vietą nurodo sąsiuvinių pabaigose surašyti „turiniai“.

Jausminių būsenų empirinio tyrimo chronologiją papildoma kai kurie žodiniai *Dienoraščio* įrašai.

Terminą „nuotaikų statistika“ *Dienoraščio* įrašuose Civinskis dažnai vartoja 1906–1908 m. 1906-ųjų gruodį XIII tome jis rašo, kad pradės „naują nuotaikų statistikos skyrių“³. Tai gali būti, kad maždaug tada norėta atnaujinti jausminių būsenų tyrimo metodiką. Kada jausminių būsenų stebėjimas pradėtas, lieka nežinoma.

Tolesniame, XIV, tome yra įrašas: „Buvo O[blajevas]. Ginčijomės dėl nuotaikų gradacijos ir „valios“⁴, kiek toliau randamas ankstyviausiai datuojamas I grafikas (lentelė). Tuo metu Civinskis jau gyveno Berlyne.

Nors *Dienoraštyje* nerasta vėliau nei 1907 m. viduriu datuotų jausminių būsenų grafikų, didelė tikimybė, kad jo autorius duomenis apie jas rinko ir vėliau. 1908 m. vasarį vėl rašė apie metodikos tobulinimą (C42, 27–28). Tuo metu Civinskis gyveno ir studijavo Tartu.

Tikėtina, kad praėjus tam tikram laikui Civinskis sugrįždavo prie anksčiau surinktų duomenų ir juos analizuodavo. Tokią prielaidą patvirtina tai, jog pirmiau minėti skaičiavimo juodraščiai, rasti *Dienoraščio* XXIV tome (1908 m.), nors pats grafikas – XV, metais anksčiau rašytame tome.

Apibendrinant – Civinskis sistemingai stebėti savo jausmines būsenas galėjo 1906–1908 m., o išlikę grafikai pagal jų vietas *Dienoraštyje* datuoti 1907 m. pirmuoju pusmečiu.

Kokybiniai jausminių būsenų stebėjimo aspektai. Žodiniai įrašai suteikia papildomos informacijos apie kokybinius jausminių būsenų stebėjimo aspektus. Ankstyviausias šiuo požiūriu svarbus įrašas yra jau minėtas, iš XIII tomo, 1906 m. gruodžio, kuriame kalbama apie metodikos atnaujinimą (C35, 206–207). Šalia Civinskis užrašė keletą jausminių būsenų pavadinimų su joms priskirtomis intensyvumo reikšmėmis, jų minimali lygi –4, maksimali lygi 4. Pastarosios kraštutinės reikšmės susietos su terminu *non plus ultra*,

³ „Będę od dziś prowadzić nowy dział statystykę nastroju“ (C35, 206–207).

⁴ „Był O[blajejv]. Kłoczyliśmy się co do gradacyi nastrojów i „воли“ (C36, 29).

mano nuotaikų koordinatas, kaip patarė Oblajevas. Pavyzdžiui, vakar – ar galima pavadinti nuotaiką „prijatno возбуđionnym“. <...> Aš reformavau, nors ne pagal Obl[ajevą]. Tik ji, mano sistema, pateiks duomenis ne apie jausmo stiprumą, o apie pobūdį. Nors vakar dienos negalima tiksliai apibrėžti. Gal +1. Gal 1.⁴⁷ Šio dvilapio kairėje pusėje matoma, kad Civinskis bandė išdėstyti jausmines būsenas pagal skalę nuo 4 iki –4, padaloms suteikdamas skirtingus apibūdinimus. (Tai atitinka duomenų lapų vertikalią skalę, ir šis sutapimas patvirtina, kad pirmiau aptarti grafikai yra jausminių būsenų stebėjimo rezultatas.) Įdomu, kad jis pasitelkia skirtingas kalbas, ieškodamas kuo tikslesnių apibūdinimų jausminėms būsenoms nusakyti.

XVI tomo (rašytas nuo 1907-04-19 iki 1907-05-04) pradžioje, priešlapyje, rasti surašyti duomenys, daug kuo panašūs į matomus juodraštyje ir grafikuose – eilutės iš trijų skaitmenų, surašytos stulpeliu, tačiau kitokia tvarka (5-as pav.). Laikant, kad skaičiai virš stulpelių yra mėnesio dienos, galima manyti, kad rytą, dieną ir vakare bent jau tam tikru laikotarpiu kiekybiškai buvo vertinami trys reiškiniai arba jų parametrai.

Tyrimo metodikos kilmės problema

Tikėtina, kad Civinskis jausminių būsenų stebėjimo metodikos išmoko studijų Leipcege metu, lankydamas psichologijos paskaitas. Jau pats savų jausminių būsenų stebėjimo faktas leidžia numanyti Wundto psichologijos paskaitų poveikį Civinskiui. Greta vieno iš grafikų užrašytas terminas – *unbehagen leicht* (vok. „lengvas nepasitenkinimas“) – atitinka Wundto įvardytą pirmąją jausminių būsenų kokybinių parametru dimensiją (malonumas–nemalonumas). Kiekybinė skalė rodo būsenos intensyvumo (kiekybinį) vertinimą, būdingą ir Wundto požiūriui. Civinskis, fiksuodamas jausmines būsenas, siekė didelio tikslumo, kaip būdinga ir Wundto taikytam eksperimentinės introspekcijos metodui. Taigi galima teigti, kad studijų Leipcege metu Civinskis išmoko analizuoti emocinius reiškinius remdamasis Wundto idėjomis: a) gavo emocijų teorinės sampratos pagrindus, b) išmoko jausminių būsenų empirinio tyrimo metodikos.

Visgi, kaip matyti iš artefaktų chronologijos, Civinskio domėjimasis psichologija truko gerokai ilgiau nei studijos Leipcege. Kaip rašyta pirmiau, jis apie savo taikomą metodiką diskutuodavo su kolega Oblajevu. Tikėtina, kad šis taip pat buvo susipažinęs su emocijų aiškinimu psichologijoje ir filosofijoje. Tariantis svarstyta ir apie kiekybines, ir apie kokybines jausminių būsenų charakteristikas. Šios diskusijos, skaičiavimai, atlikti nuo duomenų rinkimo praėjus nemažam laiko tarpui, taip pat XVI tomo priešlapyje surašyti duomenys, nesutampantys su duomenų lapuose taikytu principu, leidžia teigti, kad studentas ne tik fiksavo jausmines būsenas, bet ir analizavo surinktus duomenis bei siekė tobulinti metodiką. *Dienoraštyje* nerasta įrašų, liudijančių, kad Civinskis būtų lankęs psichologijos paskaitas studijų Berlyne ar Tartu metu. Galbūt jis apie tai svarstė, nes,

⁷ Lenk. „Ale doprawdy, czy nie zreformować mi koordynaty nastroju według rady Oblajewa. Naprzykład wczoraj – czyż moźna nazwać nastroj przytno возбуđionnym. <...> Zreformowałem, choć nie według Obl. Tylko on, moj system będzie dawał dane nie co do siły uczucia, a co do charakteru. / Chociaz wczorajszy dzień nie da się dobrze określić. Moźe +1 Moźe 1“ (C42, 28).

greta įrašų apie medicinos studijų pasirinkimą, rašė: „Kvailystė. Ne psichologijos mokosi gydytojai, o psichiatrijos.“⁸ Gal tikėjosi rasti jų medicinoje? Kiek galima suprasti iš kai kurių užuominų, medicinos studijos Civinskį masino, tačiau jam nebuvo pasiekiamos dėl stojamojo lotynų kalbos egzamino. Baigęs realinę (techninio profilio) mokyklą, tam pakankamų žinių jis neturėjo.

Rengiant šį straipsnį pastebėta, kad metodika, panašia į taikytąją Civinskio, emocinius reiškinius tyrė ir Viliūnas, Pacevičius ir Stončius (1997). Jonas Pacevičius (1998, p. 36) pateikia šiek tiek platesnį Viliūno ir bendradarbių taikytos metodikos kilmės pristatymą ir teigia, kad šiems tyrimams impulsą davė „J. C. Flügelis (1925), pasiūlęs ir išbandęs chronologinį emocijų registravimo metodą“. Minėtieji lietuvių autoriai Flügelio (*John Carl Flügel*, 1884–1955) metodikos nesieja su galbūt taikyta Wundto, tačiau pastarojo įžvalgomis remiasi, tobulindami šią metodiką toliau. Sulyginus Civinskio ir Viliūno su bendradarbiais atliktus tyrimus, matyti nemažai panašumų. Žinant, kad Viliūnas itin teigiamai vertino Wundto įžvalgas apie emocinius reiškinius, galima daryti prielaidą, kad šie panašumai nėra tik atsitiktiniai. Koks ryšys sieja visus čia paminėtus tyrimus, verta aiškintis toliau. Tolesni tyrimai galėtų suteikti naujų duomenų apie Wundto poveikį XX a. empiriniams emocijų tyrimams. Yra pagrindo manyti, kad visi minėtieji tyrėjai tiesiogiai arba netiesiogiai rėmėsi Leipcigo universiteto Eksperimentinės psichologijos institute XX a. pradžioje taikyta metodologija ir emociinių reiškinių samprata.

Komentuodami Flügelio metodiką Viliūnas, Pacevičius ir Stončius (1997, p. 34) rašo: „Šis autorius paprašė savo tiriamųjų ne mažiau kaip 30 dienų rašyti savotišką emociinį dienoraštį, vidutiniškai kas valandą registruojant išgyvenamų emocijų modalumą, ženklą, intensyvumą ir trukmę. Iš didesnio kiekio pradėjusių tyrimą žmonių iki pabaigos ištvėrė tik devyni. Iš jų duomenų buvo išvesti vidutinio emociinių išgyvenimų lygio, jų dinamiškumo, teigiamų ir neigiamų emocijų santykio, skirtingo modalumo emocijų trukmė ir kiti įdomūs rodikliai.“ Taigi Civinskio atliktą tyrimą galima laikyti trukusiu gana ilgai, palyginti su kitais panašiais. Tiesa, jis nefiksavo duomenų kas valandą. Tačiau tai, kad Civinskis tokią galimybę svarstė, patvirtina prielaidą, jog aptariamoms metodikos galėjo turėti sąsajų.

Vytauto Civinskio jausminių būsenų tyrimo motyvacija

Remiantis šiuo metu turimais duomenimis, iš išorės inspiruotų įpareigojimų kaupti tokių stebėjimų duomenis Civinskis neturėjo. Neaptikta ir duomenų, leidžiančių teigti, kad fiksuodamas jausmines būsenas, būtų turėjęs mokslinių aspiracijų.

Tačiau aišku, kad, norint ilgą laiką sistemingai stebėti ir fiksuoti savo jausmines būsenas, analizuoti duomenis, tobulinti metodiką, reikalinga stipri motyvacija. Jos pagrindas galėjo būti atidumas savo paties vidinėms būsenoms. *Dienoraščio* įrašai liudija, kad Civinskio būta emociingo, jautraus žmogaus, kuris daug dėmesio skyrė galimybei valdyti savo emocijas. („Ūpas menkas. Rytoj farmacija⁹. Ūpas... <...> O! Klausyk! Jug tu toksai

⁸ Lenk. „*Glupstwo. Nie psychologii uczą się doktorzy, a psychiatryi*“ (C42, 22).

⁹ Mini egzaminą.

„wyrafinowany“¹⁰, toksai gudrus, toksai filozofas! Ir nemokėjai lig šiol ūpo valdyti!“ (C51, 12). Taigi labai tikėtina, kad jausmines būsenas Civinskis analizavo, siekdamas geriau pažinti ir suprasti save, geriau valdyti savo jausmines būsenas. Jo nubraižytus grafikus, ko gero, galima laikyti šiulaikinių mobiliųjų emocinės savigalbos programėlių prototipu. Tikėtina, kad kasdienių gyvenimo įvykių fiksavimas, greta kurio neretai pasitaiko įrašų apie vyraujančią nuotaiką („važiuosiu Gudel[uios], atve[šiu] K., dirbs čia abu. *Nastruj*¹¹ – ne tikusis, čia del išvažiavimo gal“ (C38, 1) ir pan.), buvo skirtas ir tam, kad būtų galima atsekti kai kurių būsenų priežastis.

Tačiau toks pragmatinis interpretavimas gal būtų pernelyg siauras. Savo paliktuose tekstuose Civinskis atsiskleidžia kaip intelektualus, besigilinantis į filosofiją, politinę ekonomiką, bendradarbiaujantis lietuviškoje spaudoje, neabejingas savo laikui būdingam siekiui „pakeisti pasaulį“ imantis visuomeninės ir politinės veiklos. Todėl jo motyvaciją papildomai galėjo stiprinti ir noras perprasti apskritai žmogaus vidinio gyvenimo dėsningumus.

Galima pažymėti, kad Civinskio pasirinktas būdas gilintis į savo jausmines būsenas atspindi jo gyventam laikotarpiui būdingą optimistinį tikėjimą, kad mokslas, ypač – sparčiai besiplėtojantys žmogaus (socialiniai) mokslai, padės rasti atsakymus į svarbius ir sudėtingus klausimus apie žmogaus vidinį gyvenimą ir visuomenę. Beje, *Dienoraštyje* atsispindi ir ilgainiui atsiradęs nusivylimas: „Kalvarijos knygos – kurgi jas rasti? Ne statistikos sąrašuose, nes ten rasi negyvas skaitlinių eiles – daugiau nieką. Ne psichologijos rankvedžiuose: ten rasi tik žmogaus dvasios pradžia, – pačio žmogaus ten nerasi. Ne politiškos ekonomijos priežastyse, iš kurių nieką negausi, jeigu ne širdies vedamas tyrinėjai“ (C42, 23).

Vertinimas Lietuvos psichologijos istorijos kontekste

Kaip teigė Gučas, „Lietuvos psichologijos mokslo istorijoje pirmuosius eksperimentinius darbus aptinkame tik po 1905–1907 m. revoliucijos. Iš Lietuvos kilę jauni mokslininkai Rusijos ir Vakarų Europos universitetuose pradeda pirmuosius bandymus“ (Gučas, 1968, p. 129). Tarp šios srities pradininkų minimi Vladimiras Lazersonas, Jonas Vabalas-Gudaitis. Pirmasis 1907 m. tik pradėjo medicinos studijas, vėliau studijavo pedagogiką ir psichologiją Jenos ir Ciuricho universitetuose, į Lietuvą atvyko 1920 m. (MELC, 2007). Antrasis 1907 m. baigė pedagogikos studijas, iki 1912 m. dirbo rusų psichologo ir pedagogo Aleksandro Nečijajeva (1870–1948), nuo 1912 m. – fiziologo Nikolajaus Vvedenskio (1856–1922) vadovaujamosiose laboratorijose (MELC, 2013).

Prie eksperimentinio metodo taikymo Lietuvoje pirmųjų faktų Gučas priskiria ir Marijos Pečkauskaitės (Šatrijos Raganos, 1877–1930) Marijampolės mergaičių progimnazijoje atliktą „nedidelės apimties eksperimentą pagal A. Binė metodą“ (Gučas, 1968, p. 120). Šioje progimnazijoje Pečkauskaitė dirbo 1909–1915 m. (Striogaitė, 2013). Nors jo autorė

¹⁰ Galima būtų versti kaip „rafinuotas, kultūringas, išprusęs“.

¹¹ Lenk. „nuotaika“.

ir nėra akademinės eksperimentinės psichologijos atstovė, pats tyrimo faktas Lietuvos psichologijos istoriko vertintas kaip svarbus.

Tokiame kontekste Civinskio jausminių būsenų tyrimą galima laikyti vienu ankstyviausių Lietuvos psichologijos istorijoje empiriniu tyrimu. Jis atliktas asmens, neatstovavusio akademinėi psichologijai, tačiau turėjusio panašaus lygmens išsilavinimą, kaip ir svarbiausios Lietuvos psichologijos istorijos asmenybės iki Pirmojo pasaulinio karo. Be to, empirinio tyrimo metodika jo taikyta itin kruopščiai ir nuosekliai (skaičiuotos vertės iki penktojo skaitmens po kablelio). Teigiama, kad Wundto rengtų „psichologijos bandymų dalyviai buvo dėstytojai arba pažengę studentai, kruopščiai parengti stebėti ir registruoti savo sąmonės turinį“ (Pettit & Young, 2017, p. 3). Nors pirmakursis paskaitų klausytojas Civinskis taip apibūdintas negalėtų būti, antroji citatos dalis atitinka jo veiksmus, o atliktas darbas nusipelno dėmesio profesionalios to laikotarpio psichologijos kontekste. Taigi šio tyrimo medžiaga papildo žinias apie Vakarų Europoje psichologiją studijavusių asmenų iš Lietuvos ratą, jų motyvaciją, studijavimo ypatumus ir įgytų žinių taikymą.

Civinskio jausminių būsenų stebėjimo rezultatai svarbūs ir kaip jo atsiųsti „laiškai į ateitį“. Tolesnis jų tyrimas ne tik gali atskleisti psichologijos istorijai svarbių faktų, bet ir padėti geriau suprasti paties dienoraštininko santykį su savimi, jo vidines būsenas bei jas sukėlusius išorinius veiksnius. Ko gero, tai vienintelis toks, liudijantis skaičiais, dokumentas apie tuo laikotarpiu gyvenusią Lietuvos kultūros istorijai reikšmingą asmenybę (Jankauskas, 2006; 2010). Studijų metu Civinskiui pavyko sutikti nemažai asmenybių, turėjusių išskirtinę reikšmę netrukus atkurtai Lietuvos valstybei: buvo būsimoji Lietuvos švietimo ministro Kazimiero Jokanto (1880–1942), būsimoji Lietuvos universiteto Anatomijos katedros įkūrėja ir 1922–1940 m. vadovo Jurgio Žilinsko (1885–1957), oftalmologės Veronikos Janulaitytės-Alseikienės (1883–1971), kitų žinomų gydytojų ir visuomenininkų bendraamžis ir bendramokslis Tartu universitete, jame kartu su jais aktyviai dalyvavęs Lietuvos studentų draugijos veikloje – buvęs draugijos sekretoriumi, pirmininku, bibliotekininku (Girininkaitė, 2020). Belieka apgailestauti, kad Vytauto Civinskio gyvenimas baigėsi pernelyg anksti.

Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Šis tyrimas turi ribotumą. Jo metu analizuotas pirminis šaltinis – didelės apimties nepublikuotas rankraštinis *Dienoraštis* – nėra išsamiai išstudijuotas. Todėl jame dar gali būti atrasta ir daugiau čia neaptartų su Civinskio psichologijos studijomis bei tyrinėjimais susijusių artefaktų ir įrašų. Civinskis minėjo ieškojęs geresnių būdų fiksuoti ir analizuoti jausmines būsenas, aptarinėjęs jų vertinimo kriterijus su kitu studentu, Oblajevu. Tikėtina, kad ir pats įnešė savo originalų indėlį. Koks jis buvo, konkrečiau galėtų atsakyti tolesni tyrimai. Manome, kad ateityje tikslinga išsamiau išanalizuoti Civinskio studijų Leipcige laikotarpio, XX a. pradžios emocijų empirinio tyrimo metodikas, siekiant įvertinti, ką jis darė originaliai, o ką perėmė iš to meto eksperimentinės psichologijos mokslo atstovų, Wundto, o galbūt jo bendradarbių Leipcige. Kol kas nebuvo atsektos sąsajos tarp Civinskio, Wundto, Flügelio ir Viliūno bei jo bendradarbių tyrimų. Jų tarpusavio lyginimas peršasi dėl daugelio akivaizdžių panašumų, todėl istorinius tyrimus šia kryptimi numatoma tęsti.

Apibendrinimas

Remiantis straipsnyje pristatytu Vytauto Civinskio *Dienoraščio* tyrimu galima neabejojant teigti, kad 1904–1906 m. studijų Leipcige metu jis lankė Wilhelmo Wundto psichologijos paskaitas. Ten įgytas žinias Civinskis vėliau taikė savarankiškai ir kūrybiškai, sistemingai stebėdamas, fiksuodamas ir analizuodamas savo paties emocijas. Jis gilinosi į jausminių būsenų ypatumus, tikėtina, savigalbos tikslais, skatinamas vidinės motyvacijos. Neatmestina prielaida, kad šių stebėjimų pagrindu siekė padaryti ir platesnių apibendrinimų. Šio tyrimo medžiaga reikšmingai papildė esamas žinias apie XX a. pradžioje Vidurio ir Vakarų Europoje psichologijos dalyką studijavusių asmenų iš Lietuvos ratą, jų motyvaciją ir įgytų žinių taikymą.

Civinskio jausminių būsenų tyrimas laikytinas vienu ankstyviausių Lietuvos psichologijos istorijoje empirinių tyrimų. Jis yra mėgėjiškas, bet atliktas kruopščiai ir nuosekliai, asmens, turėjusio panašaus lygmens išsilavinimą, kokį iki Pirmojo pasaulinio karo turėjo svarbiausios Lietuvos psichologijos istorijos asmenybės. Pakanka argumentų prielaidai, kad Civinskis taikė studijų Leipcige metu išmoktą metodiką, panašią į kitų to meto ir kai kurių gerokai vėliau dirbusių tyrėjų. Todėl *Dienoraštyje* atrasti jausminių būsenų stebėjimo grafikai yra ne tik Lietuvos psichologijos istorijai įdomus artefaktas. Tolesnis jų tyrinėjimas galėtų patikslinti esamas žinias apie emocinių reiškinių empirinius tyrimus XX a. pradžioje.

Dienoraštyje išlikę Civinskio jausminių būsenų stebėjimo rezultatai svarbūs ir kaip šios išskirtinės, Lietuvos kultūros istorijai reikšmingos asmenybės emocinę būseną tam tikru gyvenimo laikotarpiu liudijantys dokumentai.

Šaltiniai

- C36 – VUB RS, F1-D1036, Vytauto Civinskio *Dienoraštis*, t. XIV, 1906 m.
C37 – VUB RS, F1-D1037, Vytauto Civinskio *Dienoraštis*, t. XV, 1907 m.
C38 – VUB RS, F1-D1038, Vytauto Civinskio *Dienoraštis*, t. XVI, 1907 m.
C39 – VUB RS, F1-D1039, Vytauto Civinskio *Dienoraštis*, t. XIX, 1907 m.
C42 – VUB RS, F1-D1042, Vytauto Civinskio *Dienoraštis*, t. XXIV, 1908 m.
C51 – VUB RS, F1-D1051, Vytauto Civinskio *Dienoraštis*, t. 34, 1910 m.

Literatūra

- Asthana, H. S. (2015). Wilhelm Wundt. *Psychological Studies*, 60 (2), 244–248. <https://doi.org/10.1007/s12646-014-0295-1>
- Blumenthal, A. L. (1985). Wilhelm Wundt: Psychology as the Propaedeutic Science. In Claude E. Buxton (Ed.), *Points of View in the Modern History of Psychology* (Ch. 2, pp. 19–50). New York: Academic Press.
- Danziger, K. (1979). The positivist repudiation of Wundt. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 15, 205–230.
- de Freitas Araujo, S. (2016). *Wundt and the philosophical foundations of psychology: A reappraisal*. Cham, Switzerland: Springer.
- Girininkaitė, V. (2017). Emocijų verbalizavimas keliakalbio diskurse. Atvejo analizė: Vytauto Civinskio *Dienoraštis* (1904–1910). *Taikomoji kalbotyra*, 9, 134–148, <https://doi.org/10.15388/TK.2017.17450>

- Girininkaitė, V. (2020). Lietuvių draugijų veiklos atspindžiai Vytauto Civinskio Dienoraštyje (1904–1910). *Archivum Lithuanicum*, 22, 329–354. <https://doi.org/10.33918/26692449-22008>
- Gučas, A. (1968). *Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*. Vilnius: Mintis.
- Hergenhahn, B. R. (2009). *An introduction to the history of psychology (6th ed.)*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Jankauskas, V. (2006). Civinskas, Vytautas. *Kupiškėnų enciklopedija, I, A–J*, 259–260.
- Jankauskas, V. (2010). Nenorėjęs (negalėjęs) būti svetimas. *Kupiškis*, 8, 9–12.
- Luden, D. C. (2021). *A history of modern psychology: The quest for a science of the mind*. Los Angeles: Sage.
- MELC (2007). Vladimiras Lazersonas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 11 (p. 647). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. Paimta iš <https://www.vle.lt/straipsnis/vladimiras-lazersonas/>
- MELC (2013). Jonas Vabalas-Gudaitis. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 24 (p. 488). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Paimta iš <https://www.vle.lt/straipsnis/jonas-vabalas-gudaitis/>
- Pacevičius, J. (1998). Modaliniai kasdieninio emocinio gyvenimo parametrai. *Psichologija*, 18, 36–46. <https://doi.org/10.15388/Psichol.1998.4451>
- Pettit, M., & Young, J. L. (2017). Psychology and its publics. *History of the Human Sciences*, 30 (4), 3–10. <https://doi.org/10.1177%2F0952695117722693>
- Robinson, D. K. (1987). *Wilhelm Wundt and the establishment of experimental psychology, 1875–1914: The context of a new field of scientific research*. [Doctoral dissertation, University of California, Berkeley]. ProQuest Dissertations & Theses Full Text, pg. n/a
- Striogaitė, D. (2013). Šatrijos Ragana. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 23 (p. 52). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras. Paimta iš <https://www.vle.lt/straipsnis/satrijos-ragana/>
- Viliūnas, V. (1997). Foniniai emociniai išgyvenimai. *Psichologija*, 16, 48–56. <https://doi.org/10.15388/Psichol.1997.16.9028>
- Viliūnas, V., Pacevičius, J. ir Stončius, V. (1997). Empiriniai žmogaus emocinio gyvenimo metmenys. *Psichologija*, 16, 34–47. <https://doi.org/10.15388/Psichol.1997.16.9027>
- Wertheimer, M. (2011). *A brief history of psychology*. New York: Taylor & Francis.